

การบังคับใช้กฎหมายให้เป็นไปตามสัญญาการรับตั้งครรภ์ Law Enforcement on the Surrogacy Contract

ธนาชาติ หรรษาเจริญ*

บทคัดย่อ

จากการศึกษาพบว่า ในร่างพระราชบัญญัติการรับตั้งครรภ์แทน พ.ศ. ... มีปัญหาได้แก่ ปัญหาสิทธิของผู้ต้องการให้ตั้งครรภ์แทนที่ร่างกำหนดให้สิทธิแก่คู่สมรสโดยชอบด้วยกฎหมายเท่านั้น ทำให้การตกลงระหว่างหญิงที่รับตั้งครรภ์แทนกับหญิงหรือชายที่ไม่มีคู่สมรสแต่ต้องการมีบุตร หรือตกลงกับชายและหญิงที่ไม่ได้เป็นคู่สมรสกันตามกฎหมายแต่ต้องการมีบุตร ไม่ถือว่าอยู่ในความหมายของการรับตั้งครรภ์แทนตามพระราชบัญญัตินี้ ย่อมเป็นการขัดต่อหลักความเสมอภาคกันของประชาชนทุกคนต่อหน้ากฎหมาย (Equality before the law) ซึ่งเป็นหลักการสำคัญตามรัฐธรรมนูญ และการรับตั้งครรภ์แทนจะต้องไม่เป็นการกระทำในเชิงการค้าด้วย แม้ว่าในร่างพระราชบัญญัตินี้จะห้ามมิให้การรับตั้งครรภ์แทนเป็นไปเพื่อการค้า แต่การห้ามนั้นก็มิได้มีการกำหนดอัตราโทษไว้ว่า ถ้ามีการฝ่าฝืนบทบัญญัติดังกล่าว รัฐจะมีมาตรการในการลงโทษเช่นไร รวมถึงปัญหาคุณสมบัติของผู้รับตั้งครรภ์แทน ที่ร่างกำหนดไว้แต่เพียงเป็นหญิงอายุไม่ต่ำกว่า 18 ปีขึ้นไป และได้กำหนดว่าจะต้องผ่านการสมรสแล้วหรือไม่ ผู้วิจัยเห็นว่าการที่กฎหมายกำหนดเช่นนี้ ย่อมอาจทำให้เกิดปัญหาได้ ประการแรก บุคคลอายุไม่ต่ำกว่า 18 ปีนั้น ยังคงเป็นผู้เยาว์อยู่ ย่อมไม่อาจทำนิติกรรมโดยลำพังได้ สัญญาการรับตั้งครรภ์แทนจึงอาจตกเป็นโมฆียะได้ ทั้งการที่กฎหมายอนุญาตให้สาวโสดที่ยังไม่เคยผ่านการสมรส ย่อมอาจทำให้เกิดปัญหาต่อสุขภาพและสังคมต่อหญิงผู้รับตั้งครรภ์แทนได้ ผู้วิจัยจึงเห็นว่า คุณสมบัติของผู้รับตั้งครรภ์แทนนั้น จะต้องเป็นหญิงที่บรรลุนิติภาวะแล้ว และต้องผ่านการมีบุตรมาก่อน ซึ่งอาจจะมีการสมรสหรือไม่ก็ได้ จากปัญหาหลายประการที่กล่าวมาข้าง เป็นการสมควรที่ประเทศไทยจะต้องพิจารณาบัญญัติกฎหมายเกี่ยวกับการรับตั้งครรภ์แทนโดยเฉพาะเพื่อรองรับกับความต้องการของประชาชนในการตั้งครรภ์แทนต่อไป และควรมีการแก้ไขบทบัญญัติในร่างพระราชบัญญัติการรับตั้งครรภ์แทน พ.ศ. เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมแก่ทุกฝ่าย รวมถึงรัฐควรมีการออกกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้องกับการใช้เทคโนโลยีทางการแพทย์ทั้งหมดเนื่องจากสิ่งเหล่านี้เกี่ยวโยงซึ่งกันและกันเพื่อให้การคุ้มครองปัญหาดังกล่าวสามารถไปอย่างมีประสิทธิภาพมากที่สุด

From study to found that in proposed Act of Surrogacy, year..., have problem such as rights problem of person who required to surrogacy is defined rights to legal spouse only. Agreement between woman who surrogacy with female or male that not spouse but required children, or agree with male and female that not spouse but required children not deemed in meaning of surrogacy according to this Act. Its dispute to equality before the law which as main principle as constitution and surrogacy must not action in commerce. Even if in proposed Act as mentioned is prohibit to surrogacy for trade but that prohibit is not defined in punishment rate that; if infringe legislation as mentioned how state have measure of punishment .

* นักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา หลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีปทุม วิทยาเขตชลบุรี

Including problem of qualification of person who surrogacy is enact as only woman at least 18 years old up and not determine that shall be marriage or not. Researcher see that law in determine may be occur problem; first person who lower than 18 years old still juvenile rather unable to alone juristic act, then surrogacy contract became as invalidity. And law allowed single not marriage rather cause of health problem and social to woman who surrogacy. Researcher see that qualification of person who surrogacy must be woman who nature and have children before which may be marriage or not. From many problems as mentioned as properly that Thailand should be considering to enact law about surrogacy for support demand of people in next pregnant and should be alter enact in proposed Act of surrogacy, year....for more fairly to all parties concerned. Including to the state should be others legislation is continuous with all medical technology. Due to these things link each other and for prevention problem as mentioned as most efficiency.

คำสำคัญ

การรับตั้งครรภ์แทน การอุ้มบุญ กฎหมายแพ่งว่าด้วยสภาพบุคคล

บทนำ

การสืบพันธุ์นับว่าเป็นพฤติกรรมพื้นฐานของสิ่งมีชีวิตทุกชนิด การสืบพันธุ์ในมนุษย์นั้นมีความสำคัญทั้งในแง่ทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา กล่าวคือ การสืบพันธุ์นั้นนอกจากการสืบพันธุ์จะทำให้เผ่าพันธุ์มนุษย์นั้นมีลูกหลานหรือทายาทที่จะสืบทอดแล้ว การสืบพันธุ์ยังมีความหมายในแง่ของความรักและความผูกพันที่คู่สามีและภรรยาทำให้แก่กันอีกด้วย แต่ในปัจจุบันปัญหาการสืบพันธุ์หรือภาวะของการมีบุตรยากนั้นเป็นปัญหาที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อคู่สมรส (ประสพสุข บุญเดช, 2535, 23)

ภาวะของการมีบุตรยากเป็นปัญหาที่มีความสำคัญและส่งผลกระทบต่อคู่สมรสเป็นจำนวนมาก ปัญหาไม่ใช่เป็นแต่เพียงปัญหาด้านสาธารณสุขเท่านั้น แต่ยังก่อให้เกิดปัญหาครอบครัวตามมาอีกมากมาย อาทิเช่น ความสัมพันธ์ที่ไม่ซื่อสัตย์ต่อกัน และปัญหาการหย่าร้าง เมื่อคู่สมรสประสบปัญหาภาวะของการมีบุตรยากแล้วทางแพทย์จึงต้องหาหนทางในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว และจากความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในปัจจุบันจึงเกิดวิทยาการทางการแพทย์ที่เรียกว่า “เทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์” (Assisted Reproductive Technology) ขึ้น (ประสพสุข บุญเดช, 2536, 36)

ในช่วงระยะเวลาประมาณสามสิบปีที่ผ่านมา วงการแพทย์ได้พัฒนาเทคโนโลยีที่ช่วยบำบัดรักษาภาวะของการมีบุตรยากได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น “เทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์” (Assisted Reproductive Technology) จึงเป็นทางเลือกหนึ่งที่สามารถทำให้คู่สมรสจำนวนมากสามารถมีบุตรได้ตามความประสงค์ เทคนิคและกรรมวิธีใหม่ ๆ เกี่ยวกับเทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์ได้ถูกพัฒนาขึ้นตลอดเวลา แม้ว่าเทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์จะมีเทคนิควิธีการที่หลากหลายและมีการพัฒนาเทคนิคใหม่ ๆ อยู่ตลอดเวลา แต่เทคนิคเหล่านี้ ก็ไม่ได้ช่วยให้คู่สมรสที่ต้องการมีบุตรได้มีบุตรโดยปราศจากการตั้งครรภ์ของฝ่ายหญิง เพราะหลังจากไข่และอสุจิได้รับการช่วยให้ปฏิสนธิโดยฝีมือของ

มนุษย์แล้วนั้น ก็จะนำตัวอ่อนที่เกิดจากการปฏิสนธิดังกล่าวนั้นไปฝังตัวในมดลูกของหญิง ดังนั้นในส่วนประเด็นเรื่องเทคโนโลยีช่วยในการเจริญพันธุ์นั้น นอกจากความพร้อมในการสืบพันธุ์ที่มีความสำคัญต่อกระบวนการสืบพันธุ์แล้ว สถานที่สำหรับการฝังตัวของตัวอ่อนก็ยังคงมีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากันเพราะถ้าปฏิสนธิได้แล้วแต่ตัวอ่อนไม่สามารถที่จะฝังตัวต่อไปได้ ขั้นตอนต่าง ๆ ที่ทำมาก่อนหน้านั้นก็จะล้มเหลวทั้งหมด ดังนั้นในกรณีของการแก้ไขปัญหาวะของการมีบุตรยากในคู่สมรสฝ่ายหญิง นอกจากจะแก้ไขไปที่เซลล์สืบพันธุ์แล้ว ความพร้อมของมดลูกในการฝังตัวของตัวอ่อนจึงเป็นสิ่งสำคัญ ด้วยเหตุนี้เองจึงมีการหาหญิงอื่นมาตั้งครรภ์แทนคู่สมรส

การรับตั้งครรภ์แทน (Surrogacy) เป็นกระบวนการในการที่หญิงคนหนึ่งตกลงรับที่จะตั้งครรภ์ด้วยวิธีการอย่างหนึ่งอย่างใดและตกลงว่าจะส่งมอบเด็กที่เกิดมานั้นให้แก่คู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งพร้อมกับสละสิทธิใด ๆ ในความเป็นมารดาของเด็กนั้นทันทีที่เด็กกำเนิดมา

ในทางกฎหมายการรับตั้งครรภ์แทนอาจก่อให้เกิดปัญหาทั้งในด้านของสถานะทางกฎหมายของการรับตั้งครรภ์และสภาพบังคับของการรับตั้งครรภ์แทนนั้น ในบางประเทศถือว่าสัญญาการรับตั้งครรภ์แทนเป็นสัญญาที่ไม่อาจบังคับได้ตามกฎหมาย ทั้งยังถือว่าการจัดให้มีการตั้งครรภ์แทนโดยตัวแทนหรือคนกลางในเชิงพาณิชย์ (The Commercial Interest of the Surrogacy Arrangement) ซึ่งเป็นความผิดในทางอาญา แต่ในบางประเทศก็อนุญาตให้มีการกระทำได้ ดังกล่าวได้ โดยรัฐเพียงแต่เข้ามาควบคุมดูแลเท่านั้น นอกจากนี้สถานะทางกฎหมายของทารกที่เกิดมาจากการการรับตั้งครรภ์แทนก็ยังขาดความชัดเจนว่าทารกดังกล่าวจะเป็นบุตรของผู้ใด

ในประเทศไทยนั้น เทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์ได้เจริญรุดหน้าไม่น้อยไปกว่าต่างประเทศ แพทย์ได้นำเทคโนโลยีนี้มาช่วยให้คู่สมรสที่อยู่ในภาวะของการมีบุตรยากให้สามารถมีบุตรได้ตามความประสงค์ของตน การรับตั้งครรภ์แทนจึงเกิดขึ้นพร้อมไปกับความเจริญก้าวหน้าในวิทยาการสาขานี้ แต่ประเทศไทยยังไม่มีกฎหมายเกี่ยวกับการรับตั้งครรภ์แทนโดยเฉพาะ ปัญหาในประเทศไทยทั้งทางกฎหมายและทางจริยธรรมโดยส่วนใหญ่มีความคล้ายคลึงกับปัญหาที่เกิดขึ้นในต่างประเทศ เช่น การรับจ้างตั้งครรภ์แทนเชิงพาณิชย์ การซื้อขายเด็กทารก และปัญหาเกี่ยวกับสิทธิและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในร่างกายและการสืบพันธุ์ของสตรีในเทคโนโลยีช่วยเจริญพันธุ์ สิทธิของสตรีที่รับจ้างตั้งครรภ์ กับปัญหาความเป็นธรรมทางกฎหมายของคู่สมรส สิทธิในความเป็นส่วนตัวของสตรีผู้รับจ้างตั้งครรภ์แทน เป็นต้น ยิ่งไปกว่านั้น ในขณะนี้ ประเทศไทยยังไม่มีมาตรการทางกฎหมายและมาตรการใดมารองรับต่อปัญหาการใช้ อสุจิไข่ และมดลูกในเวชปฏิบัติทางการแพทย์แต่อย่างใด ทำให้กฎหมายที่มีอยู่จึงไม่สอดคล้องกับความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี และเมื่อนำกฎหมายดังกล่าวมาปรับใช้กับการรับตั้งครรภ์แทน จึงอาจมีข้อบกพร่องและไม่สามารถขจัดปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ ด้วยเหตุนี้เองจึงได้ทำการศึกษา การบังคับใช้กฎหมายให้เป็นไปตามสัญญาการรับตั้งครรภ์แทน ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความชัดเจนทั้งในด้านของกฎหมายและนโยบาย กับสะท้อนให้เห็นถึงมาตรฐานทางจริยธรรมของสังคมไทยโดยรวมต่อไป (ประสพสุข บุญเดช, 2531, 26)

ในการศึกษาแนวความคิด ทฤษฎี และวิวัฒนาการของเทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์ และการรับตั้งครรภ์แทนนั้น ผู้วิจัยได้ทำการศึกษา ดังต่อไปนี้

1. ศึกษาความเป็นมาของเทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์ เกิดขึ้นจากปัญหา “ภาวะมีบุตรยาก” (Infertility) ของคู่สมรส ซึ่งสาเหตุของภาวะมีบุตรยากที่เกิดขึ้นกับคู่สมรสแต่ละคู่ นั้น มีความแตกต่างกันออกไป การบำบัดรักษาภาวะมีบุตรยากของคู่สมรสเหล่านี้เป็นไปด้วยวิธีการดั้งเดิม เช่น การให้คำแนะนำแก่คู่สมรสในการดูแลสุขภาพ หรือให้คำแนะนำเกี่ยวกับช่วงระยะเวลาที่เหมาะสมในการมีเพศสัมพันธ์สำหรับคู่สมรสบางคู่ แพทย์อาจให้การบำบัดโดยการให้ยาบำรุงหรือยาเพิ่มฮอร์โมนหรือโดยการผ่าตัดอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่การบำบัดรักษาด้วยวิธีการดั้งเดิมเช่นนี้ ย่อมมีโอกาสที่จะประสบความสำเร็จไม่มากนักและต้องใช้ระยะเวลาในการบำบัดรักษาค่อนข้างนาน การบำบัดรักษาภาวะมีบุตรยากด้วยเทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์สมัยใหม่จึงเป็นหนทางเดียวที่จะช่วยให้คู่สมรสเหล่านี้สามารถมีบุตรได้โดยมีความสัมพันธ์ทางพันธุกรรมเช่นเดียวกับตนเอง

2. ศึกษาเทคโนโลยีในการผสมเทียม ในปัจจุบันมีด้วยกันหลายวิธี ได้แก่

2.1 การทำเด็กหลอดแก้ว (In Vitro Fertilization: IVF)

2.2 การทำเด็กหลอดแก้ว (Gamete Intrauterine Transfer: GIFT)

2.3 การทำซิบ (Zygote Intrafallopian Transfer: ZIFT)

2.4 การทำอิกซี่ (Intracytoplasmic Sperm Injection: ICSI)

2.5 การฉีดตัวอสุจิเข้าโพรงมดลูก (Intrauterine Insemination: IUI)

2.6 การทำบลาสโตซิสต์ คัลเจอร์ (Blastocyst Culture: BC) (วิฑูรย์ อึ้งประพันธ์, 2533, 13)

3. ศึกษาแนวความคิดในการรับตั้งครรภ์แทน (Surrogacy Arrangement) อันได้แก่

3.1 ลักษณะทั่วไปของการรับตั้งครรภ์แทน พบว่าในปัจจุบัน ยังไม่ปรากฏว่ามีนิยามศัพท์ของคำว่า “การรับตั้งครรภ์แทน” ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันทั่วไป นักกฎหมาย นักวิชาการ หรือแม้แต่บุคคลที่เกี่ยวข้องกับการรับตั้งครรภ์แทนต่างก็กำหนดขอบเขต หรือความหมายของการรับตั้งครรภ์แทนแตกต่างกันออกไป แล้วแต่มุมมองของแต่ละบุคคล ในความหมายอย่างแคบ การรับตั้งครรภ์แทนครอบคลุมเฉพาะการรับตั้งครรภ์แทนที่เป็นไปโดยอาศัยเทคโนโลยีทางการแพทย์เท่านั้น แต่ในความหมายอย่างกว้าง การรับตั้งครรภ์แทนจะครอบคลุมถึงการรับตั้งครรภ์แทนทุกกรณี ไม่ว่าจะเป็นการใช้เทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์หรือไม่ก็ตาม

3.2 ประเภทของการรับตั้งครรภ์แทน การรับตั้งครรภ์แทนในปัจจุบันจึงอาจแบ่งได้เป็นหลายประเภท โดยพิจารณาได้ทั้งจากเทคโนโลยีที่ใช้ในการรับตั้งครรภ์ และจากวัตถุประสงค์ของการรับตั้งครรภ์นั้น ดังนี้

1) ประเภทของการรับตั้งครรภ์แทนโดยพิจารณาจากเทคโนโลยีที่ใช้ในการรับตั้งครรภ์แทน อาจแบ่งได้เป็น 3 ประเภท คือ การรับตั้งครรภ์แทนโดยการฉีดเชื้อ (Artificial Insemination Surrogacy) การรับตั้งครรภ์แทนโดยการปฏิสนธิภายนอกร่างกาย (In Vitro Fertilization Surrogacy) และการรับตั้งครรภ์แทนโดยใช้ตัวอ่อนที่ได้รับบริจาค (Donated Embryo Surrogacy)

2) ประเภทของการรับตั้งครรภ์แทนโดยพิจารณาจากวัตถุประสงค์ของการรับตั้งครรภ์แทน แบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ การรับตั้งครรภ์แทนเพื่อประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ (The Commercial Interest of the Surrogacy) และการรับตั้งครรภ์แทนเพื่อประโยชน์ของบุคคลอื่น (Altruistic Surrogacy)

3.3 แนวความคิดทางจริยธรรมเกี่ยวกับการรับตั้งครรภ์แทน แบ่งออกเป็นสองแนวคิด คือ

1) เหตุผลสนับสนุนการรับตั้งครรภ์แทน โดยเห็นว่าการรับตั้งครรภ์แทนจึงเป็นวิธีการสุดท้ายประการเดียวเท่านั้นที่จะช่วยคู่สมรสที่ไม่อาจมีบุตรได้ด้วยวิธีการปกติให้สามารถมีบุตรได้สมควรพิจารณาทฤษฎีที่รองรับ ได้แก่ สิทธิในการสืบพันธุ์ (Procreative Rights) อัตภาพของบุคคล (Personal Autonomy) และสิทธิในความเป็นส่วนตัว (Right to Privacy)

2) เหตุผลคัดค้านการรับตั้งครรภ์แทน เห็นว่าหญิงที่รับตั้งครรภ์แทนไม่สามารถให้ความยินยอมที่แท้จริงได้ด้วยเหตุผลหลัก 2 ประการ ประการแรก หญิงที่รับตั้งครรภ์แทนนั้นมักจะตกอยู่ภายใต้อิทธิพลบางอย่างที่ทำให้การตัดสินใจคลาดเคลื่อนได้ เหตุผลประการที่สอง หญิงที่อาสาเข้ารับตั้งครรภ์แทนไม่มีทางที่จะให้ความยินยอมที่แท้จริงได้ในขณะที่ตัดสินใจเข้ารับตั้งครรภ์แทนนั้น เนื่องจากหญิงที่รับตั้งครรภ์แทนจะได้รับข้อมูลอย่างจำกัด ซึ่งทำให้ไม่สามารถคาดหมายถึงผลกระทบในระยะยาวที่อาจเกิดขึ้นแก่ตนได้ (มงคล เดชะกำพุ, 2543)

4. การรับตั้งครรภ์แทนในประเทศไทย ส่วนใหญ่จะกระทำในหมู่เครือญาติ เช่น พี่สาวรับตั้งครรภ์แทนน้องสาว หรือน้องสาวรับตั้งครรภ์แทนพี่สาว เป็นต้น

5. การรับตั้งครรภ์แทนในต่างประเทศ ได้แก่ ประเทศอังกฤษ ประเทศสหรัฐอเมริกา และประเทศอินเดีย โดยทั่วไปแล้ว การรับตั้งครรภ์แทนมักจะต้องมีการนำเทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์มาใช้เสมอ ดังนั้น การรับตั้งครรภ์แทนส่วนใหญ่ไม่อาจกระทำได้โดยปราศจากความช่วยเหลือของผู้มีวิชาชีพ แต่เมื่อการรับตั้งครรภ์แทนมักจะก่อให้เกิดผลกระทบทางจริยธรรม องค์วิชาชีพต่างๆ ที่เกี่ยวข้องจึงมักกำหนดมาตรฐานทางจริยธรรมเพื่อให้การให้บริการเกี่ยวกับการรับตั้งครรภ์แทนเป็นไปตามมาตรฐานที่กำหนดและคุ้มครองสิทธิประโยชน์ของบุคคลที่เกี่ยวข้องด้วย (มงคล เดชะกำพุ, 2543)

กฎหมายที่เกี่ยวข้องในการรับตั้งครรภ์แทน ได้แก่ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ประกาศแพทยสภาต่าง ๆ ได้แก่ ประกาศแพทยสภาที่ 1/2540 เรื่อง มาตรฐานการให้บริการเกี่ยวกับเทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์ และประกาศแพทยสภาที่ 21/2544 เรื่อง มาตรฐานการให้บริการเกี่ยวกับเทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์ (ฉบับที่ 2) และร่างพระราชบัญญัติการรับตั้งครรภ์แทน พ.ศ. ...

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาความเป็นมา และสภาพปัญหาเกี่ยวกับการรับตั้งครรภ์แทน
2. เพื่อศึกษาถึงแนวความคิด และวิวัฒนาการของเทคโนโลยีช่วยการเจริญพันธุ์รูปแบบต่าง ๆ
3. เพื่อศึกษาถึงลักษณะ และวิธีการของการรับตั้งครรภ์แทน
4. เพื่อศึกษาถึงกฎหมายที่เกี่ยวข้องในการรับตั้งครรภ์แทนในประเทศไทย
5. เพื่อศึกษาถึงการรับตั้งครรภ์แทนในต่างประเทศ
6. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ถึงปัญหาการรับตั้งครรภ์แทนในประเทศไทย
7. เพื่อค้นหามาตรการที่เหมาะสมมาใช้เป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาที่เกี่ยวข้องต่อไป

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยการรวบรวมข้อมูลข้อกฎหมาย ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ประกาศแพทยสภา และร่างพระราชบัญญัติการรับตั้งครรภ์แทน พ.ศ. ... รวมถึงความคิดเห็นทางวิชาการจากหนังสือ วารสาร บทความ และข้อมูลในอินเทอร์เน็ตที่เกี่ยวข้อง โดยเปรียบเทียบกับกรับตั้งครรภ์แทนในต่างประเทศ ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ได้ทำการศึกษาสองประเทศ ได้แก่ ประเทศอังกฤษ และสหรัฐอเมริกา เพื่อให้ทราบข้อเท็จจริงและปัญหาที่เกิดขึ้น อันจะนำไปสู่การวิเคราะห์ปัญหาการบังคับใช้สัญญาการรับตั้งครรภ์แทนที่เกิดขึ้น ทั้งนี้เพื่อนำข้อสรุปที่ได้มาใช้เป็นข้อเสนอแนะแนวทางการแก้ไขปัญหาคือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่อไป

นิยามศัพท์

ในร่างพระราชบัญญัติการรับตั้งครรภ์แทน พ.ศ. ... ได้กำหนดบทนิยามไว้ดังนี้

“การรับตั้งครรภ์แทน” หมายความว่า การที่หญิงที่รับตั้งครรภ์แทนตกลงรับตั้งครรภ์โดยกรรมวิธีช่วยการเจริญพันธุ์กับคู่สมรสที่ขอให้ตั้งครรภ์ และหญิงที่รับตั้งครรภ์แทนตกลงว่าจะยกเด็กที่เกิดจากการตั้งครรภ์นั้นให้เป็นบุตรแก่คู่สมรสที่ขอให้ตั้งครรภ์

นิยามศัพท์นี้กำหนดความหมายของ การรับตั้งครรภ์แทนไว้ โดยให้ความความถึงการที่หญิงที่รับตั้งครรภ์แทนตกลงรับที่จะตั้งครรภ์แทน คู่สมรสที่ขอให้ตั้งครรภ์ และจะยกเด็กที่เกิดจากการรับตั้งครรภ์ให้เป็นบุตรแก่คู่สมรสที่ขอให้ตั้งครรภ์ ตามนิยามศัพท์ครอบคลุมเฉพาะการรับตั้งครรภ์แทนระหว่างหญิงที่รับตั้งครรภ์กับคู่สมรสที่ขอให้ตั้งครรภ์เท่านั้น หมายความว่า บุคคลที่จะขอให้หญิงอื่นตั้งครรภ์แทนได้จะต้องเป็นคู่สมรสตามกฎหมายเท่านั้น การรับตั้งครรภ์แทนในกรณีอื่นที่ไม่ได้เป็นความตกลงระหว่างหญิงที่รับตั้งครรภ์แทนกับคู่สมรสตามกฎหมาย เช่น การตกลงระหว่างหญิงที่รับตั้งครรภ์แทนกับหญิงหรือชายที่ไม่มีคู่สมรสแต่ต้องการมีบุตร หรือตกลงกับชายและหญิงที่ไม่ได้เป็นคู่สมรสกันตามกฎหมายแต่ต้องการมีบุตร จึงไม่ถือว่าอยู่ในความหมายของการรับตั้งครรภ์แทนตามพระราชบัญญัตินี้

“สัญญารับตั้งครรภ์แทน” หมายความว่า สัญญาซึ่งหญิงที่รับตั้งครรภ์แทนตกลงรับตั้งครรภ์โดยกรรมวิธีช่วยการเจริญพันธุ์กับคู่สมรสที่ขอให้ตั้งครรภ์ และหญิงที่รับตั้งครรภ์แทนตกลงว่าจะยกเด็กที่เกิดจากการตั้งครรภ์ให้เป็นบุตรแก่คู่สมรสที่ขอให้ตั้งครรภ์

นิยามศัพท์นี้กำหนดความหมายของคำว่า “สัญญารับตั้งครรภ์แทน” โดยให้มีความสอดคล้องกับความหมายของคำว่า “การรับตั้งครรภ์แทน” การกำหนดนิยามศัพท์นี้จะมีการเชื่อมโยงนิยามศัพท์คำว่า “คู่สมรสที่ขอให้ตั้งครรภ์” และการกำหนดสภาพบังคับของสัญญารับตั้งครรภ์แทน

“คู่สมรสที่ขอให้ตั้งครรภ์” หมายความว่า หญิงและชายซึ่งทำการสมรสตามกฎหมาย และได้เข้าเป็นคู่สัญญาในสัญญารับตั้งครรภ์แทนกับหญิงที่รับตั้งครรภ์แทน

นิยามศัพท์นี้กำหนดความหมายของคำว่า “คู่สมรสที่ขอให้ตั้งครรภ์” โดยกำหนดให้หมายความถึง หญิงและชายที่ร่วมกันเป็นคู่สัญญาในสัญญารับตั้งครรภ์แทนกับหญิงที่รับตั้งครรภ์และคู่สมรสต้องเป็นหญิงฝ่ายหนึ่ง และชายฝ่ายหนึ่งที่ทำกรสมรสกันตามกฎหมาย ดังนั้น หากเป็นกรณีที่ชายฝ่ายเดียวหรือหญิงฝ่ายเดียวทำสัญญา กับหญิงที่รับตั้งครรภ์แทน ชายหรือหญิงนั้นไม่เรียกว่าเป็นคู่สมรสที่ขอให้ตั้งครรภ์ซึ่งมีผลให้ไม่สามารถยื่นคำร้องต่อ ศาลตามมาตรา 10 ได้ นอกจากนี้ หญิงและชายดังกล่าวไม่ได้จำกัดเฉพาะว่าต้องทำกรสมรสกันตามกฎหมายไทย เท่านั้น กล่าวคือ หญิงและชายที่ทำกรสมรสตามกฎหมายต่างประเทศย่อมถือว่าเป็นคู่สมรสตามกฎหมายนี้ด้วย

“การจัดให้มีการรับตั้งครรภ์แทน” หมายความว่า การดำเนินการใด ๆ เพื่อให้หญิง คนหนึ่งตั้งครรภ์โดยใช้กรรมวิธีช่วยการเจริญพันธุ์ โดยหญิงนั้นตกลงยกเด็กที่เกิดจากการตั้งครรภ์ให้แก่บุคคลอื่น

นิยามศัพท์นี้กำหนดความหมายของคำว่า “การจัดการให้มีการรับตั้งครรภ์แทน” (Surrogacy Arrangement) ให้ครอบคลุมการกระทำด้วยประการใด ๆ เพื่อให้มีการรับตั้งครรภ์แทนเกิดขึ้น เช่น การเป็นธุระจัดหา คู่สมรสที่ต้องการมีบุตรได้พบกับหญิงที่อาสาเป็นหญิงที่รับตั้งครรภ์แทน หรือ การจัดการให้หญิงที่อาสาเป็นหญิงที่ รับตั้งครรภ์แทนได้พบกับคู่สมรสที่ประสงค์จะให้หญิงอื่นตั้งครรภ์แทน คำนิยามนี้มีขอบเขตที่กว้างขวางกว่า คำว่า “การรับตั้งครรภ์แทน” เนื่องจากการจัดให้มีการรับตั้งครรภ์แทน คือ การเป็นธุระจัดการให้มีการรับตั้งครรภ์แทน ทั้งหมด และไม่ได้จำกัดเฉพาะการรับตั้งครรภ์ระหว่างหญิงที่รับตั้งครรภ์แทนกับคู่สมรสที่ขอให้ตั้งครรภ์เท่านั้น แต่ ครอบคลุมถึงการรับตั้งครรภ์ระหว่างหญิงที่รับตั้งครรภ์แทนกับบุคคลใด ๆ ที่มีคู่สมรสตามกฎหมาย

“กรรมวิธีช่วยการเจริญพันธุ์” หมายความว่า กรรมวิธีทางการแพทย์ที่ใช้ช่วยให้หญิงตั้งครรภ์โดยวิธีการ ซึ่งแตกต่างไปจากการสืบพันธุ์ตามธรรมชาติ ตามหลักเกณฑ์ที่แพทยสภาประกาศกำหนด

นิยามศัพท์นี้กำหนดความหมายของคำว่า “กรรมวิธีช่วยการเจริญพันธุ์” โดยให้ครอบคลุมถึง กรรมวิธีทางการแพทย์ต่าง ๆ ที่นำมาใช้เพื่อช่วยให้หญิงตั้งครรภ์ได้ โดยวิธีการที่แตกต่างไปจากการสืบพันธุ์ตาม ธรรมชาติและเป็นกรรมวิธีช่วยการเจริญพันธุ์ที่เป็นไปตามหลักเกณฑ์ที่แพทยสภาประกาศกำหนด ซึ่งจะครอบคลุม ทั้งกรรมวิธีที่มีใช้อยู่ในปัจจุบัน เช่น การผสมเทียมโดยการฉีดเชื้อ การปฏิสนธิในหลอดแก้ว หรือการใช้เทคโนโลยีช่วย การเจริญพันธุ์อื่น ทั้งที่มีอยู่แล้วและที่จะพัฒนาต่อไปในอนาคตด้วย

“ผู้ประกอบการวิชาชีพเวชกรรม” หมายความว่า ผู้ประกอบวิชาชีพเวชกรรมตามกฎหมายว่าด้วยการประกอบ วิชาชีพเวชกรรม ซึ่งใช้หรือจะใช้กรรมวิธีช่วยการเจริญพันธุ์เพื่อให้มีการรับตั้งครรภ์แทน

นิยามศัพท์นี้กำหนดความหมายของคำว่า “ผู้ประกอบการวิชาชีพเวชกรรม” โดยให้หมายความถึง ผู้ประกอบวิชาชีพเวชกรรมตามพระราชบัญญัติวิชาชีพเวชกรรม พ.ศ.2525 แต่ผู้ประกอบการวิชาชีพเวชกรรมตาม กฎหมายนี้จะจำกัดเฉพาะผู้ประกอบการวิชาชีพเวชกรรมซึ่งใช้หรือจะใช้กรรมวิธีช่วยการเจริญพันธุ์เพื่อให้มีการรับตั้งครรภ์ แทนเกิดขึ้นเท่านั้น

ผลการวิจัย

จากการศึกษาวิเคราะห์ปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับการรับตั้งกรรมแทนในประเทศไทย มีปัญหาที่จะต้องทำการพิจารณาดังนี้

1. ปัญหาผู้มีสิทธิขอให้ตั้งกรรมแทน พบว่า ในร่างพระราชบัญญัติการรับตั้งกรรมแทน พ.ศ. ได้กล่าวถึงลักษณะของการรับตั้งกรรมแทนไว้ในบทนิยามมาตรา 3 ดังต่อไปนี้ “การรับตั้งกรรมแทน” หมายความว่า การที่หญิงรับตั้งกรรมแทนตกลงรับตั้งกรรมโดยกรรมวิธีช่วยการเจริญพันธุ์กับคู่สมรสที่ขอให้มีการตั้งกรรม และหญิงที่รับตั้งกรรมแทนตกลงว่าจะยกเด็กที่เกิดจากการตั้งกรรมนั้นให้เป็นบุตรแก่คู่สมรสที่ขอให้ตั้งกรรม คู่สมรสที่รับตั้งกรรม” หมายความว่า หญิงและชายที่ทำการสมรสกันตามกฎหมาย และได้เข้าเป็นคู่สัญญาในสัญญารับตั้งกรรมแทนกับหญิงที่รับตั้งกรรม นิยามศัพท์นี้กำหนดความหมายของคำว่า “คู่สมรสที่ขอให้ตั้งกรรม” โดยกำหนดให้หมายความถึงหญิงและชายที่ร่วมกันเป็นคู่สัญญาในสัญญารับตั้งกรรมแทนกับหญิงที่รับตั้งกรรม และคู่สมรสต้องเป็นหญิงฝ่ายหนึ่งและชายฝ่ายหนึ่งทำการสมรสกันตามกฎหมาย ดังนั้น หากเป็นกรณีที่ชายฝ่ายเดียวหรือหญิงฝ่ายเดียวทำสัญญากับหญิงที่รับตั้งกรรมแทน ชายหรือหญิงนั้นไม่เรียกว่าเป็นคู่สมรสที่ขอให้ตั้งกรรม ซึ่งมีผลให้ไม่สามารถยื่นคำร้องต่อศาลได้ ผู้วิจัยเห็นว่าบทบัญญัติดังกล่าวขัดต่อหลักความเสมอภาคกันของประชาชนทุกคนต่อหน้ากฎหมาย (Equality before the law) ซึ่งเป็นหลักการสำคัญตามรัฐธรรมนูญ

2. ปัญหาการรับจ้างตั้งกรรมในเชิงพาณิชย์ พิจารณาสถานะของสัญญารับตั้งกรรมแทนก็คือ สัญญารับตั้งกรรมแทนเป็นนิติกรรมที่มีวัตถุประสงค์เป็นการขัดต่อความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชนหรือไม่ในปัญหานี้ นักกฎหมายไทยมีความเห็นเป็น 2 ฝ่าย ซึ่งตามร่าง พ.ร.บ.การรับตั้งกรรมแทน พ.ศ. ... มาตรา 7 กำหนดให้หญิงที่รับตั้งกรรมแทนมีสิทธิได้รับค่าตอบแทนหรือสิทธิประโยชน์อื่นที่จำเป็นตามสมควร และไม่มีลักษณะเพื่อความประสงค์แห่งการค้า โดยมาตรานี้ได้กำหนดให้หญิงที่รับตั้งกรรมแทนมีสิทธิได้รับค่าตอบแทนหรือสิทธิประโยชน์ใดๆ อันเนื่องมาจากการที่ตนได้ตกลงรับตั้งกรรม เช่น ค่าใช้จ่ายในทางการแพทย์ ค่าเดินทาง ค่าบำรุงรักษาครรภ์ โดยค่าตอบแทนหรือสิทธิประโยชน์เช่นนี้จะต้องไม่เกินความจำเป็นและต้องไม่มีลักษณะเพื่อการค้าด้วย อย่างไรก็ตามถ้าพิจารณาคำว่า “ตามสมควร” แล้วจะพบว่า ถ้าเป็นการตกลงให้ตั้งกรรมแทนให้แก่คู่สมรสที่มีความร่ำรวยมาก การได้รับค่าตอบแทน หรือการดูแลหญิงที่รับตั้งกรรมจะเป็นไปในลักษณะที่ดีกว่าหญิงที่รับตั้งกรรมให้กับคู่สมรสที่เป็นชนชั้นกลางหรือไม่ ความเลื่อมล้ำนี้อาจก่อให้เกิดการแยกคุณภาพของเด็กที่เกิดขึ้นจากกระบวนการรับตั้งกรรมแทนได้

นอกจากนี้แม้ร่างพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าว จะห้ามมิให้การรับตั้งกรรมแทนเป็นไปเพื่อการค้า แต่การห้ามนั้นก็มีได้มีการกำหนดอัตราโทษไว้ว่า ถ้ามีการฝ่าฝืนบทบัญญัติดังกล่าว คือมีการรับตั้งกรรมแทนเพื่อการพาณิชย์หรือเพื่อประโยชน์ทางการค้าแล้ว รัฐจะมีมาตรการในการลงโทษเช่นไร ด้วยเหตุนี้เอง ย่อมอาจเป็นช่องโหว่ที่อาจทำให้เกิดการรับจ้างอุ้มท้องเพื่อทางการค้าได้

3. ปัญหาคุณสมบัติของผู้รับตั้งกรรมแทน ตามร่าง พ.ร.บ.การรับตั้งกรรมแทน พ.ศ. มาตรา 8 กำหนดให้การรับตั้งกรรมแทนจะต้องอาศัยความยินยอมของหญิงที่รับตั้งกรรมแทนด้วย และในร่าง พ.ร.บ.การรับตั้งกรรมแทน พ.ศ. มาตรา 10 กำหนดเพียงว่า บุคคลที่จะรับตั้งกรรมแทนได้นั้น จะต้องเป็นหญิง อายุไม่ต่ำกว่า 18 ปีขึ้นไป และมีได้กำหนดว่าจะต้องผ่านการสมรสแล้ว ผู้วิจัยเห็นว่ากรณีที่กฎหมายกำหนด เช่นนี้ ย่อมอาจทำให้เกิดปัญหาได้

ประการแรก บุคคลอายุไม่ต่ำกว่า 18 ปีนั้น ยังคงเป็นผู้เยาว์อยู่ ย่อมไม่อาจทำนิติกรรมโดยลำพังได้ แต่จะต้องได้รับความยินยอมจากผู้แทนโดยชอบธรรมก่อน ย่อมทำให้เกิดปัญหาหาผู้แทนโดยชอบธรรมมิให้ความยินยอม สัญญารับตั้งกรรมแทนจึงอาจตกเป็นโมฆะได้ นอกจากนี้ การที่กฎหมายอนุญาตให้สาวโสดที่ยังไม่เคยผ่านการสมรส ย่อมอาจทำให้เกิดปัญหาต่อสุขภาพและสังคมต่อหญิงผู้รับตั้งกรรมแทนได้ เพราะตามหลักทางการแพทย์แล้ว สรีระของหญิงสาวที่ผ่านการตั้งกรรมยอมไม่เหมือนเดิม

อภิปรายการวิจัย

ในการรับตั้งกรรมแทนนั้น ประเทศไทยประสบปัญหาทั้งทางกฎหมายและทางจริยธรรมโดยส่วนใหญ่มีความคล้ายคลึงกับปัญหาที่เกิดขึ้นในต่างประเทศ เช่น การรับจ้างตั้งกรรมแทนเชิงพาณิชย์ การซื้อขายเด็กทารก และปัญหาเกี่ยวกับสิทธิและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิของสตรีที่รับจ้างตั้งกรรม สิทธิในความเป็นส่วนตัวของสตรีผู้รับจ้างตั้งกรรมแทน เป็นต้น ยิ่งไปกว่านั้น ประเทศไทยยังไม่มีมาตรการทางกฎหมายใด ๆ มารองรับต่อปัญหาที่เกิดขึ้นได้ ทำให้กฎหมายที่มีอยู่จึงไม่สอดคล้องกับความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี และเมื่อนำกฎหมายดังกล่าวมาปรับใช้กับการรับตั้งกรรมแทนจึงอาจมีข้อบกพร่องและไม่สามารถขจัดปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ ด้วยเหตุนี้เองจึงได้มีการศึกษาปัญหาในการรับตั้งกรรมแทนเพื่อให้เกิดความชัดเจนทั้งในด้านของกฎหมายและนโยบาย กับสะท้อนให้เห็นถึงมาตรฐานทางจริยธรรมของสังคมไทยโดยรวมต่อไป โดยมีสมมติฐานว่าเนื่องจากในปัจจุบันการรับตั้งกรรมแทนเป็นประเด็นปัญหาที่อยู่ในความต้องการของสังคมมาก แต่ประเทศไทยยังไม่มีกฎหมายออกมารองรับ จึงเกิดปัญหาที่ตามมา ได้แก่ การขัดแย้งการมีสิทธิในตัวเด็ก ทั้งคู่สมรสเดิมและสามีของผู้รับตั้งกรรมแทน หรือแม่ผู้รับตั้งกรรมแทน ซึ่งตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ในปัจจุบันยังไม่ครอบคลุมถึงปัญหาการรับตั้งกรรมแทนดังกล่าว รวมถึงสถานะของสัญญาการรับตั้งกรรมแทนก็ยังไม่มีการรับรอง ดังนั้นจึงเห็นเป็นการสมควรในการที่จะมีกฎหมายเฉพาะ เพื่อทำการแก้ไขปัญหอันเกิดจากการรับตั้งกรรมแทน เพื่อให้เกิดความชัดเจนในกรณีดังกล่าวยิ่งขึ้นโดยนำหลักกฎหมายของต่างประเทศเพื่อนำมาแก้ไขปรับปรุงหาแนวทางที่เหมาะสมกับประเทศไทยให้ดียิ่งขึ้นต่อไป

สรุป

จากการศึกษาพบว่า ในร่างพระราชบัญญัติการรับตั้งกรรมแทน พ.ศ. มีปัญหาได้แก่ ปัญหาสิทธิของผู้ต้องการให้ตั้งกรรมแทนที่ร่างกำหนดให้สิทธิแก่คู่สมรสโดยชอบด้วยกฎหมายเท่านั้น ทำให้การตกลงระหว่างหญิงที่รับตั้งกรรมแทนกับหญิงหรือชายที่ไม่มีคู่สมรสแต่ต้องการมีบุตร หรือตกลงกับชายและหญิงที่ไม่ได้เป็นคู่สมรสกันตามกฎหมายแต่ต้องการมีบุตร ไม่ถือว่าอยู่ในความหมายของการรับตั้งกรรมแทนตามพระราชบัญญัตินี้ ย่อมเป็นการขัดต่อหลักความเสมอภาคกันของประชาชนทุกคนต่อหน้ากฎหมาย (Equality before the law) ซึ่งเป็นหลักการสำคัญตามรัฐธรรมนูญ และการรับตั้งกรรมแทนจะต้องไม่เป็นการกระทำในเชิงการค้าด้วย แม้ว่าในร่างพระราชบัญญัตินี้จะห้ามมิให้การรับตั้งกรรมแทนเป็นไปเพื่อการค้า แต่การห้ามนั้นก็มิได้มีการกำหนดอัตราโทษไว้ว่า ถ้ามีการฝ่าฝืนบทบัญญัติดังกล่าว รัฐจะมีมาตรการในการลงโทษเช่นไร รวมถึงปัญหาคุณสมบัติของผู้รับตั้งกรรมแทน ที่ร่างกำหนดไว้

แต่เพียงเป็นหญิงอายุไม่ต่ำกว่า 18 ปีขึ้นไป และมีได้กำหนดว่าจะต้องผ่านการสมรสแล้วหรือไม่ ผู้วิจัยเห็นว่าการที่กฎหมายกำหนดเช่นนี้ ย่อมอาจทำให้เกิดปัญหาได้ ประการแรก บุคคลอายุไม่ต่ำกว่า 18 ปีนั้น ยังคงเป็นผู้เยาว์อยู่ย่อมไม่อาจทำนิติกรรมโดยลำพังได้ สัญญารับตั้งครรภ์แทนจึงอาจตกเป็นโมฆียะได้ ทั้งการที่กฎหมายอนุญาตให้สาวโสดที่ยังไม่เคยผ่านการสมรส ย่อมอาจทำให้เกิดปัญหาต่อสุขภาพและสังคมต่อหญิงผู้รับตั้งครรภ์แทนได้ ผู้วิจัยจึงเห็นว่า คุณสมบัติของผู้รับตั้งครรภ์แทนนั้น จะต้องเป็นหญิงที่บรรลุนิติภาวะแล้ว และต้องผ่านการมีบุตรมาก่อน ซึ่งอาจจะมีการสมรส หรือไม่ก็ได้ จากปัญหาหลายประการที่กล่าวมาข้าง เป็นการสมควรที่ประเทศไทยจะต้องพิจารณาบัญญัติกฎหมายเกี่ยวกับการรับตั้งครรภ์แทนโดยเฉพาะเพื่อรองรับกับความต้องการของประชาชนในการตั้งครรภ์แทนต่อไป และควรมีการแก้ไขบทบัญญัติในร่างพระราชบัญญัติการรับตั้งครรภ์แทน พ.ศ. เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมแก่ทุกฝ่าย รวมถึง รัฐควรมีการออกกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้องกับการใช้เทคโนโลยีทางการแพทย์ทั้งหมดเนื่องจากสิ่งเหล่านี้เกี่ยวโยงซึ่งกันและกันเพื่อให้การคุ้มครองปัญหาดังกล่าวสามารถไปอย่างมีประสิทธิภาพมากที่สุด

เอกสารอ้างอิง

- จำปี โสถิพันธุ์. (2548). **คำอธิบายกฎหมายนิติกรรมสัญญา**. กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน.
- ประสพสุข บุญเดช. (2538). การปฏิสนธิเทียมยุคโลกาภิวัตน์. **วารสารกฎหมาย**. 16 (1), 23.
- ประสพสุข บุญเดช. (2536). อุ้มบุญ. **วารสารกฎหมายสุโขทัยธรรมมาธิราช**. 5 (2), 36.
- ประสพสุข บุญเดช. (2531). มารดารับจ้างตั้งครรภ์. **ดุลพินิจ**. 35 (1), 26.
- พวงเพ็ญ ริมดุสิต. (2533). **การประเมินปัญหาในคู่สมรสที่มีบุตรยาก ความก้าวหน้าในหลักการและวิธีการแก้ไขปัญหามีบุตรยาก**. กรุงเทพมหานคร: ข้าวฟ่าง.
- ภาควิชาสูติศาสตร์และสูติเวชวิทยา ศิริราชพยาบาล. (2551). **เทคโนโลยีการรักษาผู้มีบุตรยาก**. สืบค้นเมื่อวันที่ 19 กันยายน 2551, จาก <http://www.thaihealth.net/h/article309.html>
- มงคล เตชะกำพุ. (2543). **เทคโนโลยีการย้ายฝากตัวอ่อนเพื่อการปรับปรุงพันธุ์ในปศุสัตว์**. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิฑูรย์ อึ้งประพันธ์. (2533). การรับจ้างตั้งครรภ์กับกฎหมาย. **คลินิก**. 6 (12), 13.
- วิชามหาคุณ. (2537). จริยธรรมและกฎหมายกับการกำเนิดมนุษย์โดยเทคโนโลยีแผนใหม่. **วารสารกฎหมาย**. 15 (1).
- วิฑูรย์ อึ้งประพันธ์. (2531). การผสมเทียมกับกฎหมาย. **บทบัณฑิตย**. (44), 45.
- สุภัททิ์ จุลวิจิตรพงษ์. (2544). ความหวังใหม่ของผู้มีบุตรยาก. **นิตยสารไกล้ม**. 25 (5), 23.
- สหทยา สุนทรเกตุ. (2539). **ปัญหาทางกฎหมายของการตั้งครรภ์แทน**. วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมคิด เลิศไพฑูรย์. (2548). **กฎหมายรัฐธรรมนูญ**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- Freckelton and K. Petersen. (1999). **Controversies in Health Law**. N.p.: The Federation Press.
- Freeman M. Is Surrogacy Exploitative?. in S. McLean. (1989). **Legal Issues in Human Reproduction**. Dartmouth. Aldershort.

- Council on Ethical and Judicial Affairs. (2001). **American Medical Association's Code of Medical Ethics**. Retrieved July 23, 2001, from <http://www.ama-assn.or/ama/pub/category/8289.html>
- Deech, R, "Cloning and Public Policy" in J. Burley (1998). **The Genetic Revolution and Human Rights**. n.p: Oxford University Press.
- Libesman, T. & Sripathy, V. (1996). **Your Body your Baby: Women's Legal Rights from Conception to Birth**. n.p.: Redfern Legal Center.
- McEwen, A, "So You're Having Another Woman's Baby: Economics and Exploitation in Gestational Surrogacy", 1999, 32
- Vand. J. Transnat'l L, McHale J, Fox M & Murphy J. (1997). **Health Care Law: Text and Materials**. Sweet & Maxwell.
- Montgomery J. (1997). **Health Care Law**. n.p: Oxford University Press.
- Norrie, K. "United Kingdom: Legal Regulation of Human Reproduction" in S. McLean. (1992). **Law Reform and Human Reproduction**. Dartmount. Aldershort.
- Ontario Law Reform Commission. (1985). **Report on Human Artificial Reproduction and Related Matters**. Ministry of the Attorney General.
- Warnock M. (1985). **A Question of Life: The Warnock Report on Human Fertilization and Embryology**. n.p.: Basil Blackwell.
- United Kingdom. (1960). **Home Office and Scottish Home Department, Departmental Committee on Human Artificial Insemination. Report** (Cmnd. 1105)